

Sylwia Górzna

Dialog międzykulturowy w ujęciu papieża Franciszka

Ars inter Culturas nr 6, 113-130

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Original research paper

Received: 10.10.2017

Accepted: 15.12.2017

Sylwia Górzna

Akademia Pomorska

Słupsk

sylwiagorzna@wp.pl

DIALOG MIĘDZYKULTUROWY W UJĘCIU PAPIEŻA FRANCISZKASłowa kluczowe: *papież Franciszek, kultura, dialog międzykulturowy, dialog międzyreligijny***Wprowadzenie**

Od dnia 13 marca 2013 r. posługę biskupa Rzymu pełni Franciszek¹ (właśc. Jorge Mario Bergoglio, ur. 17.12.1936 r. w Buenos Aires), argentyński jezuita. Do momentu rozpoczęcia *sede vacante* (od łac. *sedes vacans* – „nieobsadzona stolica”; okres, w którym stolica biskupia nie jest obsadzona) był członkiem Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, ds. Duchowieństwa, ds. Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Papieskiej Rady ds. Rodziny i Papieskiej Komisji ds. Ameryki Łacińskiej². Kontynuuje dzieło swoich poprzedników, m.in. Jana Pawła II³ (pontyfikat w latach 1978-2005) i Benedykta XVI⁴ (2005-2013) oraz Soboru Watykańskiego Drugiego (1962-1965), podczas którego dokonała się przebudowa nastawienia Kościoła wobec wyznawców różnych religii. Proponuje ich wyznawcom koncepcję polityki konsensu, porozumienia osiąganego głównie poprzez dialog, oraz koncepcję niestosowania przemocy na korzyść środków pokojowych (polityka *non-violence*)⁵.

¹ Zob. Bron Taylor et al., „The Greening of Religion Hypothesis (Part Two): Assessing the Data from Lynn White, Jr., to Pope Francis”, *Journal for the Study of Religion, Nature and Culture* 10, 3 (2016): 307.

² „Jorge Mario Bergoglio”, *L'Osservatore Romano (OR)* 5 (2013): 4-5.

³ Zob. Sylwia Górzna, red., *Jan Paweł II wobec obecności islamu i muzułmanów w krajach Unii Europejskiej* (Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, 2015); Francis X. D'Sa, „Interreligiöse und Interkulturelle Verständigung: Hermeneutische Überlegungen”, *Zeitschrift für Missionwissenschaft und Religionswissenschaft* 95 (2011): 165-175.

⁴ Zob. Sylwia Górzna, „Dialog z islamem w ujęciu Josepha Ratzingera – Benedykta XVI”, W *Pogranicza historia – socjologia – teologia*, red. Janusz Chyła et al. (Łeba: Fundacja Instytut Balticum, 2014), 105-125; eadem, „Intercultural Dialogue in the Teaching of Pope Benedict XVI”, *Philosophy Study* 7, 7 (2017): 373-384.

⁵ Eadem, „The political dimension of interreligious dialogue during the pontificate of John Paul II”, *Spoleczeństwo i Polityka* 4 (2013): 148-150.

Socjolog Zygmunt Bauman w rozmowie z dziennikarzem „L'Osservatore Romano” (OR) na pytanie, co uważa za szczególne *novum* w sposobie nauczania papieża Franciszka, odpowiedział:

Uderzył mnie nacisk, jaki papież kładzie na swoją praktykę dialogu. To dialog skuteczny, polega nie na dobieraniu sobie rozmówców, którzy myślą podobnie, ale na zderzeniu się z punktami widzenia odmiennymi od twojego. W takim wypadku może rzeczywiście zdarzyć się, że dialogujący zmieniają stanowiska, które zajmowali wcześniej. Tego typu konfrontacji pilnie dziś potrzebujemy, bo musimy rozwiązywać problemy niesłychanie poważne, a gotowych rozwiązań nie mamy⁶.

Należy zgodzić się z Adolfem Pérezem Esquivelem, obrońcą praw człowieka, laureatem Pokojowej Nagrody Nobla w 1980 r., że papież Franciszek jest „przede wszystkim pasterzem. Cechuje go umiejętność słuchania wszystkich i dialogowania z różnymi grupami społecznymi, od świata kultury po politykę i związki zawodowe”⁷.

Dokumenty papieskie

W Orędziu na Światowy Dzień Misyjny 2013 r. (Watykan, 19.05.2013 r.) papież nawiązał m.in. do Roku Wiary, obchodzonego 50 lat po rozpoczęciu Soboru Watykańskiego Drugiego, charakteru misyjnego Kościoła, który „nie jest tylko kwestią obszarów geograficznych, lecz odnosi się do ludów, kultur i osób właśnie dlatego, że «granice» wiary nie przebiegają tylko przez terytoria i tradycje ludzkie, ale też i przez serce człowieka”⁸.

Pierwsza encyklika papieża Franciszka *Lumen fidei*⁹ (Światło wiary) do biskupów, prezbiterów i diakonów, osób konsekrowanych i do wszystkich wiernych świeckich o wierze została zaprezentowana w dniu 5.07.2013 r. w Watykanie. Dokument składa się z 60 paragrafów, podzielony jest na wstęp (7 paragrafów) i cztery rozdziały. W rozdziale I pt. „Myśmy uwierzyli miłości” w paragrafie 17. papież zwrócił uwagę na to, że:

Nasza kultura straciła zdolność dostrzegania konkretnej obecności Boga, Jego działania w świecie. Uważamy, że Bóg znajduje się w zaświatach, na innym poziomie rzeczywistości, oddzielony od naszych konkretnych relacji. Gdyby jednak tak było, gdyby Bóg nie był zdolnym do działania w świecie, Jego miłość nie byłaby prawdziwie potężna, prawdziwie rzeczywista, a zatem nie byłaby nawet prawdziwą miłością, zdolną zapewnić to szczęście, które obiecuje. Wówczas byłoby całkowicie obojętne, czy się w Niego wierzy, czy nie wierzy. Natomiast chrześcijaństwo wyznaje konkretną i potężną miłość Boga, który naprawdę działa w historii i decyduje o jej ostatecznym przeznaczeniu (nr 17)¹⁰.

⁶ „Szczęście to nie kawa rozpuszczalna. Giulio Brotti rozmawia z Zygmuntem Baumanem”, tłum. Katarzyna Pawłowska-Salińska, *Gazeta Wyborcza* 251 (2013): 21.

⁷ „Czas nadziei i odnowy. Wywiad z Adolfem Pérezem Esquivelem po spotkaniu z Papieżem Franciszkiem”, *OR* 5 (2013): 52.

⁸ Papież Franciszek, „Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2013 r.”, *OR* 10 (2013): 10-12.

⁹ Zob. Papież Franciszek, *Encyklika Lumen fidei do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych i do wszystkich świeckich o wierze*, (Kraków: Wydawnictwo M, 2013).

¹⁰ Zob. Ramiro Pellitero, „El Catecismo de la Iglesia Católica en la evangelización. The Catechism of the Catholic Church in Evangelisation”, *Scripta Theologica* 46 (2014): 481-502.

Orędzie papieskie na Światowy Dzień Migranta i Uchodźcy (Watykan, 5.08.2013 r.) odnosi się do rzeczywistości migrantów i uchodźców, ubóstwa w rozmaitych wymiarach, potrzeby kooperacji międzynarodowej, ducha głębokiej solidarności i współczucia, tworzenia lepszych warunków ekonomicznych i socjalnych u siebie, przewyższania uprzedzeń i przedrozmienia w podejściu do migracji. Papież zaznaczył, że:

Świat może stać się lepszy tylko wtedy, gdy uwaga skupiona jest głównie na osobie, gdy promocja osoby jest integralna, obejmuje wszystkie jej wymiary, wraz z wymiarem duchowym; gdy nie zaniedbuje się nikogo, również ubogich, chorych, więźniów, potrzebujących i przybyszów (por. Mt 25, 31-46); gdy potrafi się przejść od kultury odrzucania do kultury spotkania i gościnności¹¹.

Pierwsza adhortacja papieża Franciszka *Evangelii gaudium* (Radość Ewangelii), do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych, wiernych świeckich o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie, została ogłoszona w dniu 24.11.2013 r. w Watykanie. Składa się z 5 rozdziałów i 288 punktów. W rozdziale III pt. *Głoszenie Ewangelii* papież odniósł się m.in. do dialogu międzykulturowego. Przypomnił, że: „Kościół zaangażowany w ewangelizację docenia i popiera teologów z ich charyzmatem i wysiłkiem podejmowania badań teologicznych, promujących dialog ze światem kultury i nauki” (pkt 133). Skierował apel do teologów, aby tę posługę pełnili „jako część zbawczej misji Kościoła” (pkt 133). W kolejnym rozdziale pt. „Społeczny wymiar ewangelizacji” w punkcie 238. wymienił trzy szczególne środowiska dialogu, w których powinien być obecny, aby służyć pełnemu rozwojowi człowieka i dobru wspólnemu: 1) dialog z państwami, 2) ze społeczeństwem – obejmujący dialog z kulturami i nauką, 3) dialog z innymi wierzącymi nie należącymi do Kościoła katolickiego. W następnym punkcie dodał:

Nadszedł czas, by mając na uwadze kulturę, która dostrzega wartość dialogu jako formy spotkania, dążyć do zgody i do wspólnych ustaleń, nie izolując się od troski o społeczeństwo sprawiedliwe, zdolne do pamięci i bez wykluczania kogokolwiek. Głównym autorem, historycznym podmiotem tego procesu są ludzie i ich kultura, nie jakaś klasa, grupa czy elita. Nie potrzebujemy projektów przygotowanych przez niewielu i adresowanych do niewielu, do mniejszości oświeconej, która chce przejąć monopol na wyrażanie zbiorowych uczuć narodów czy społeczeństw. Chodzi o porozumienie, by żyć razem, chodzi o pakt społeczny i kulturowy (pkt 239)¹².

Orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2014 r. (Watykan, 24.01.2014 r.) oscylowało wokół kultury spotkania; przekazu, który powinien pomagać ludziom zbliżać się do siebie i lepiej poznawać się wzajemnie; potrzeby otwarcia drzwi kościołów, aby Ewangelia mogła przekraczać próg świątyni. W odpowiedzi na pytanie, co w środowisku cyfrowym pomaga wzrastać w człowieczeństwie i coraz lepiej wzajemnie się rozumieć, papież stwierdził, że:

¹¹ Papież Franciszek, „Migranci i uchodźcy: ku lepszemu światu”, *OR* 11 (2013): 4-6.

¹² Idem, „Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*”, data dostępu 1.10.2017, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/adhortacje/evangelii_24112013.html.

Przede wszystkim musimy odkryć na nowo wartość rozważliwego i spokojnego. Wymaga to czasu i umiejętności wyciszenia się, by słuchać. Musimy także być cierpliwi, jeśli chcemy zrozumieć człowieka innego od nas: osoba wyraża w pełni samą siebie nie wtedy, kiedy jest po prostu tolerowana, lecz kiedy wie, że jest naprawdę zaakceptowana. Jeśli rzeczywiście chcemy słuchać innych, nauczymy się patrzeć na świat innymi oczami i doceniać bogactwo doświadczenia ludzkiego, które przejawia się w różnych kulturach i tradycjach. Lecz nauczymy się również lepiej cenić wielkie wartości zainspirowane przez chrześcijaństwo, takie jak postrzeganie człowieka jako osoby, małżeństwo i rodzina, rozróżnienie sfery religijnej i sfery politycznej, zasady solidarności i pomocniczości, i inne¹³.

Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2015 r. (Watykan, 24.05.2015 r.) było poświęcone misji oraz wyzwaniu, przed którym ona staje,

[...] jakim jest szanowanie potrzeby wszystkich ludów sięgania do własnych korzeni i chronienia wartości swoich kultur. [...] [Należy] poznawać i szanować inne tradycje i systemy filozoficzne oraz uznawać prawo każdego ludu i kultury do posiłkowania się własną tradycją w rozumieniu tajemnicy Boga i w przyjmowaniu Ewangelii Jezusa, która jest światłem dla kultur i siłą ich przemiany¹⁴.

W Liście poświęconym zaangażowaniu wiernych świeckich w życie publiczne (Watykan, 9.03.2016 r.) papież nawiązał m.in. do procesu inkulturacji, podkreślając, że pasterze powinni go

[...] pobudzać, zachęcając ludzi do życia swoją wiarą tam, gdzie są i z kim są. Inkulturacja to uczenie się odkrywania, jak określona część współczesnego ludu w tu i teraz historii żyje swoją wiarą, celebrytuje ją i głosi. Z indywidualną tożsamością i biorąc pod uwagę problemy, z jakimi musi się mierzyć, jak również ze wszystkimi powodami, jakie ma, aby się radować. Inkulturacja jest pracą rzemieślniczą, a nie fabryką do seryjnej produkcji procesów, które służyłyby „wytwarzaniu światów czy przestrzeni chrześcijańskich”¹⁵.

W Orędziu na Światowy Dzień Misyjny 2016 r. (Watykan, 15.05.2016 r.) papież podjął refleksje nad dziełem miłosierdzia, a ukazując znaczenie dialogu międzykulturowego i międzyreligijnego, zauważył że:

Kościół jako pierwszy spośród ludzkości jest wspólnotą, która żyje miłosierdziem Chrystusa: zawsze czuje się strzeżony i wybrany przez Niego z miłością miłosierną, i z tej miłości przejmuje styl swego posłannictwa, żyje nią i ukazuje ją narodom w pełnym szacunku dialogu ze wszystkimi kulturami i przekonaniami religijnymi¹⁶.

¹³ Idem, „Przekaz w służbie kultury spotkania”, *OR* 2 (2014): 6-8; idem, „Migranci i uchodźcy”.

¹⁴ Idem, „Misja należy do «gramatyki» wiary”, *OR* 6 (2015): 5.

¹⁵ Idem, „List poświęcony zaangażowaniu wiernych świeckich w życie publiczne”, *OR* 5 (2016): 4-6; zob. Stanisław Celestyn Napiórkowski, „Chrześcijaństwo a dialog kultur – dziś i jutro”, *W Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. Jerzy Kłoczowski, Sławomir Łukasiewicz (Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2003), 86-87.

¹⁶ Papież Franciszek, „Kościół misyjny świadkiem miłosierdzia”, *OR* 6 (2016): 4-6.

Papieski List apostolski na zakończenie Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia (Rzym, 20.11.2016 r.) *Misericordia et misera* oscylował wokół miłosierdzia, uczynków miłosierdzia, kultury miłosierdzia, do której rozwijania jest powołany każdy człowiek „w oparciu o odkrycie spotkania z innymi: kultury, w której nikt nie patrzy na innych obojętnie lub odwraca wzrok, gdy widzi cierpienie innych”¹⁷.

Przesłania, przemówienia i homilie

Podczas audiencji udzielonej członkom korpusu dyplomatycznego (Sala Królewska, 22.03.2013 r.) akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej papież przypomniał, że jednym z tytułów Biskupa Rzymu jest *Pontifex* – ten, który buduje mosty – z Bogiem i między ludźmi. Podkreślił, że ważne jest zintensyfikowanie dialogu międzykulturowego i międzyreligijnego. Dodał:

[...] jest we mnie wciąż żywy ów dialog między miejscami i kulturami od siebie odległymi, między jednym a drugim krańcem świata, które dzisiaj są coraz bliższe, wzajemnie od siebie zależne, potrzebują spotkać się i stworzyć realne przestrzenie autentycznego braterstwa. W tym dziele kluczową rolę odgrywa także religia. Nie jest bowiem możliwe budowanie mostów między ludźmi, kiedy zapomina się o Bogu. Ale również na odwrót – nie można żyć w prawdziwej więzi z Bogiem, ignorując innych¹⁸.

W homilii wygłoszonej podczas Mszy św. w Domu św. Marty (6.07.2013 r.), sprawowanej w obecności różnych grup, a także pracowników watykańskich, papież mówił o tym, że trzeba poddawać się odnawiającemu działaniu Ducha Świętego, i nie należy lękać się tego, co nowe, nie obawiać się odnowy w życiu Kościoła, bowiem „Kościół zawsze był nastawiony na dialog z kulturami» i stara się odnawiać, aby wychodzić naprzeciw różnym potrzebom dyktowanym przez miejsca, czas i ludzi”¹⁹.

Dnia 21.08.2013 r. papież spotkał się na dziedzińcu św. Damazego w Watykanie z uczniami i nauczycielami japońskiej szkoły Seibu Gakuen Bunri Junior High School z Saitamy w Tokio, do której uczęszczają chrześcijanie i buddyści. Wezwał do dialogu, bez którego nie ma pokoju, poznawania innych osób, innych kultur, wychodzenia poza samych siebie. Podkreślił, że:

Dialog jest bardzo ważny dla naszego dojrzewania, bowiem w konfrontacji z drugą osobą, w konfrontacji z innymi kulturami, także w zdrowej konfrontacji z innymi religiami człowiek wzrasta – wzrasta, dojrzewa. Oczywiście istnieje pewne niebezpieczeństwo: jeżeli w dialogu ktoś się zamyka i denerwuje, może dojść do kłótni; istnieje niebezpieczeństwo pokłócenia się, a tak być nie powinno, ponieważ prowadzimy dialog, żeby się spotkać, a nie żeby się kłócić. [...] Wszystkie wojny, wszystkie walki, wszystkie problemy, których się nie rozwiązuje, z którymi się zderzamy, są spowodowane brakiem dialogu²⁰.

¹⁷ Idem, „Misericordia et misera. List apostolski na zakończenie Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia”, *OR* 12 (2016): 4-12.

¹⁸ Idem, „Działajcie na rzecz budowania pokoju”, *OR* 5 (2013): 25-27.

¹⁹ Idem, „Królestwo Boże jest prawdziwą odnową”, *OR* 8-9 (2013): 47.

²⁰ Idem, „Nie ma pokoju bez dialogu”, *OR* 10 (2013): 46.

Podczas wizyty papieskiej w Cagliari na Sardynii (22.09.2013 r.) w *Aula Magna* prowadzonego przez jezuitów Papieskiego Wydziału Teologicznego Sardynii odbyło się spotkanie ze światem kultury. Papież mówił o kryzysie jako o zagrożeniu i okazji do szukania nowych rozwiązań. Przypomniał, że:

Izolacja i zamknięcie w sobie bądź w kręgu własnych spraw nie są nigdy drogą do wzbudzenia nadziei i dokonania odnowy, lecz jest nią bliskość, kultura spotkania. Izolacja – nie; bliskość – tak. Kultura zderzenia – nie; kultura spotkania – tak. Uniwersytet jest uprzywilejowanym miejscem, w którym promuje się kulturę dialogu, uczy się jej i nią się żyje. Nie niweluje ona w sposób bezkrytyczny różnic i pluralizmów – a jest to jedno z zagrożeń, jakie niesie z sobą globalizacja – ale też nie doprowadza ich do skrajności, by stały się przyczyną konfliktu, lecz otwiera na konstruktywne spotkanie. To właśnie znaczy rozumieć i dowartościować bogactwa drugiego człowieka, nie patrząc na niego z obojętnością lub lękiem, lecz uznając go za czynnik rozwoju²¹.

Dnia 28.11.2013 r. papież spotkał się w Sali Klementyńskiej z uczestnikami XI sesji plenarnej Papieskiej Rady ds. Dialogu Międzyreligijnego. Była ona poświęcona refleksji na temat aktualnego stanu dialogu międzyreligijnego w różnych krajach świata i roli, jaką wspólnota chrześcijańska powinna pełnić na rzecz budowania lepszych relacji z osobami wyznającymi inne religie dla dobra całego społeczeństwa. W swoim przemówieniu papież podkreślił znaczenie różnic oraz przypomniał, że uczniowie Jezusa muszą starać się zwyciężać strach przed innym człowiekiem, a zjawisko migracji powoduje pomnażanie liczby kontaktów między osobami i wspólnotami o różnych tradycjach, kulturze i religii. Zwrócił uwagę na to, że:

Nie brak faktycznie miejsc w świecie, gdzie współzycie jest trudne: często raczej polityczne lub ekonomiczne nakładają się na różnice kulturowe i religijne, wykorzystując także nieporozumienia i błędy przeszłości: wszystko to może zrodzić nieufność i strach. Jest tylko jedna droga do przezwyciężenia tego strachu, a jest nią dialog, spotkanie nacechowane przyjaźnią i szacunkiem. Kiedy idzie się tą drogą, jest to droga człowieka. Prowadzenie dialogu nie oznacza rezygnacji z własnej tożsamości, kiedy wychodzi się na spotkanie drugiej osobie, ani też pójścia na kompromis w kwestiach wiary i moralności chrześcijańskiej²².

Dnia 28.10.2014 r. w starej Auli Synodu w Watykanie papież udzielił audiencji uczestnikom światowego spotkania ruchów ludowych zorganizowanego przez Papieską Radę *Iustitia et Pax* i przez Papieską Akademię Nauk Społecznych. W wygłoszonym przemówieniu papież powiedział:

²¹ Idem, „Apokalipsa, która nie nastąpi”, *OR* 11 (2013): 27-29; zob. Sylvia Górzna, „Aspekty ekonomiczne, kulturowe i etyczne globalizacji w nauczaniu papieża Jana Pawła II”, W *Idea wielokulturowości jako wyzwanie. Dyskurs religijny, kulturowy i społeczny*, red. Helena Czakowska, Mariusz Kuciński (Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, 2015), 25-42.

²² Papież Franciszek, „Budowanie pokoju wiąże się z uznaniem prawa do wolności religijnej”, *OR* 1 (2014): 31-32; zob. Sylvia Górzna, „Polityczny wymiar Papieskiej Rady ds. Dialogu Międzyreligijnego”, *Nurt SVD* 2 (2012): 44-60.

Wiem, że wśród was są osoby, wyznające różne religie, wykonujące różne zawody, mające różne poglądy i kultury, pochodzące z różnych krajów i kontynentów. Dziś realizujecie tutaj w praktyce kulturę spotkania, tak różną od ksenofobii, od dyskryminacji i nietolerancji, które tak często widzimy. Wśród wykluczonych bardzo często dochodzi do tego spotkania kultur, gdzie zbiorowość nie pozbawia cech szczególnych [...]. Dlatego lubię posługiwać się obrazem wielościanu, bryły geometrycznej, której ścianami są różne figury. Wielościan odzwierciedla połączenie wszystkich części, które zachowują w nim swoją oryginalność. Nic nie ginie, niczego się nie niszczy, nad niczym się nie panuje, wszystko się łączy [...]²³.

Dnia 25.11.2014 r. papież złożył wizytę w Parlamencie Europejskim w Strasburgu. Do jej członków zwrócił się z wezwaniem, aby na nowo postawili w centrum politycznego projektu Europy człowieka, promowali jego prawa. Przypomniał motto Unii Europejskiej, „Jedność w różnorodności”, podkreślając:

[...] jedność nie oznacza uniformizmu politycznego, gospodarczego, kulturowego czy myśli. W istocie każda autentyczna jedność żyje bogactwem tworzących ją różnorodności: jak rodzina, która jest tym bardziej zjednoczona, im bardziej każdy z jej członków może bez lęku być w pełni sobą. W tym sensie uważam, że Europa powinna być rodziną narodów, które będą mogły odczuwać bliskość instytucji Unii, jeśli będą one w stanie umiejętnie łączyć ideał pożądaną jedności z właściwą każdemu różnorodnością, doceniając wartość poszczególnych tradycji; ze świadomością swej historii i korzeni; uwalniając się od licznych manipulacji i fobii. Umieszczanie w centrum osoby ludzkiej oznacza przede wszystkim pozwolenie jej, by swobodnie wyrażała siebie i swoją kreatywność, zarówno jako jednostki, jak i narody²⁴.

Następnie papież wygłosił przemówienie w siedzibie Rady Europy Palais de l'Europe, najstarszej i niezależnej od Unii Europejskiej pozarządowej organizacji, reprezentującej ponad 800 mln obywateli 47 państw członkowskich (Strasburg, 25.11.2014 r.), w którym nawiązał m.in. do: obchodów 65. rocznicy istnienia Rady Europy; traktatu ustanawiającego Radę Europy podpisanego w Londynie 5.05.1949 r.; pontyfikatu papieża Pawła VI; odpowiedzialności Europejczyków i ich wkładu w rozwój kulturowy ludzkości; roli Europejskiego Trybunału Praw Człowieka; Rady Konferencji Biskupów Europy (CCEE), która współpracuje z Radą Europy; dialogu międzykulturowego. Zwrócił uwagę na to, że:

W dzisiejszej rzeczywistości politycznej Europy dialog prowadzony wyłącznie wewnątrz organizmów własnej przynależności (politycznych, religijnych, kulturalnych) okazuje się jałowy. Historia wymaga dziś umiejętności wychodzenia na spotkanie, ze struktur „zawierających” swą tożsamość, aby ją umocnić i uczynić bardziej owocną w braterskiej konfrontacji transwersalności. Europa, która prowadziła dialog jedynie w obrębie zamkniętych grup przynależności, pozostaje w połowie drogi. Potrzebny jest duch młodzieńczy, akceptujący wyzwanie przekraczania podziałów. W tej perspektywie z zadowoleniem przyjmuję wolę Rady Europy, by angażować się w dialog międzykulturowy, łącznie z jego wymiarem religijnym, poprzez *Spotkania na temat*

²³ Papież Franciszek, „Ziemia, mieszkanie i praca prawami wszystkich”, *OR* 11 (2014): 44-48.

²⁴ Idem, „Między godnością i transcendencją”, *OR* 12 (2014): 9-13.

religijnego wymiaru dialogu międzykulturowego. Jest to korzystna okazja do otwartej wymiany poglądów, naznaczonej szacunkiem i ubogacającej, między osobami i grupami o różnym pochodzeniu, tradycji etnicznej, językowej i religijnej, w duchu zrozumienia i wzajemnego szacunku. Spotkania te wydają się szczególnie istotne w aktualnym środowisku wielokulturowym, wielobiegunowym, poszukującym swego oblicza, aby mądrze połączyć tożsamość europejską, jaka kształtowała się przez wieki, z wymogami docierającymi od innych narodów, które obecnie przybywają na kontynent²⁵.

W przemówieniu do korpusu dyplomatycznego (Sala Królewska Pałacu Apostolskiego, 12.01.2015 r.) papież nawiązał m.in. do: kultury odrzucenia, z której rodzą się zraniona ludzkość, napięcia i konflikty; tragicznej masakry, do której doszło w Paryżu (akt przemocy dokonany w siedzibie satyrycznego czasopisma „Charlie Hebdo” dnia 7.01.2015 r.²⁶); fundamentalistycznego terroryzmu w Syrii i Iraku; globalizacji, „która odrzuca same kultury, usuwając tym samym czynniki, które kształtują tożsamość każdego narodu i stanowią dziedzictwo nieodzowne dla ich zdrowego rozwoju społecznego”²⁷.

W dniach 4-7.02.2015 r. odbywało się w Watykanie zgromadzenie plenarne Papieskiej Rady ds. Kultury²⁸. W ostatnim dniu obrad jego uczestnicy zostali przyjęci przez papieża na audiencji w Sali Konsystorza. Zachęcając do rozwijania tych działań w każdej części ziemi, w sercu wszystkich kultur oraz w dialogu międzyreligijnym, papież ukazał następujący porządek zagadnień zaplanowanych w programie obrad na te dni: 1) pomiędzy równością a odmiennością – w poszukiwaniu równowagi: w relacji mężczyzna – kobieta należy uznać, że obydwoje są potrzebni; 2) zdolność rodzenia jako symboliczny kod: popieranie wkładu wielu kobiet trudzących się w rodzinie, w dziedzinie wychowania do wiary, w działalności duszpasterskiej, w formacji szkolnej, również w strukturach społecznych, kulturalnych i gospodarczych; 3) ciało kobiece między kulturą a biologią: zwrócenie uwagi na bolesną sytuację kobiet ubogich, spychanych na margines, będących ofiarami kultury odrzucenia; 4) kobiety a religia – ucieczka czy dążenie do uczestniczenia w życiu Kościoła?: pilna potrzeba stworzenia kobietom przestrzeni w życiu Kościoła i ich przyjmowania, z uwzględnieniem specyficznej i zmienionej wrażliwości kulturowej oraz społecznej²⁹.

W przemówieniu wygłoszonym podczas tradycyjnej audiencji noworocznej dla korpusu dyplomatycznego przy Stolicy Apostolskiej (Sala Królewska, 11.01.2016 r.) papież dokonał szerokiego przeglądu sytuacji międzynarodowej. Ukazał osobę w centrum polityki migracyjnej, wzywając m.in. Europę, aby mierząc się z problemem migracji, nie traciła swoich zasad humanitarnych, szacunku i solidarności. Podkreślił, że:

²⁵ Idem, „Pamięć, odwaga, utopia”, *OR* 12 (2014): 14-17; zob. Grażyna Michałowska, „Ochrona różnorodności kulturowej na forum organizacji międzynarodowych”, w *Kultura w stosunkach międzynarodowych*, t. 2, red. nauk. eadem et al. (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2014), 101-122.

²⁶ Zob. „Papież po zamachu w Paryżu”, *OR* 1 (2015): 66.

²⁷ Papież Franciszek, „Szopka mówi o pokoju i odrzuceniu”, *OR* 2 (2015): 44-48; zob. Sylvia Górzna, „Catholic fundamentalism”, W *Current problems of politics*, red. Arkadiusz Modrzejewski, Tatiana Tökölyová (Tbilisi: Europe Our House Press, 2013), 92-107.

²⁸ Papieska Rada ds. Kultury jest jedną z dykasterii Kurii Rzymskiej działającej przy Stolicy Apostolskiej. Zajmuje się relacjami Kościoła ze światem kultury i nauki.

²⁹ Papież Franciszek, „Kobiety ucieleśniają czułe oblicze Boga”, *OR* 3-4 (2015): 21-22.

Podjmując kwestie migracyjne, nie można [...] pomijać związanych z nimi aspektów kulturowych, począwszy od kwestii związanych z przynależnością religijną. Ekstremizm i fundamentalizm znajdują podatny grunt nie tylko w instrumentalnym traktowaniu religii w walce o władzę, ale także w braku ideałów i utracie tożsamości – również religijnej – co w znacznym stopniu cechuje tak zwany Zachód. Z tej pustki rodzi się strach, który skłania do postrzegania drugiej osoby jako zagrożenia i wroga, do zamykania się w sobie, do upierania się przy raz zajętych stanowiskach. Zjawisko migracyjne stawia zatem poważne wyzwanie kulturowe i nie można uniknąć szukania na nie odpowiedzi. Przyjęcie imigrantów może być zatem dobrą okazją do nowego zrozumienia i otwarcia horyzontów, zarówno dla osoby przyjmowanej, która ma obowiązek szanować wartości, tradycje i prawa goszczącej ją wspólnoty, jak i dla tej ostatniej, wezwanej, by doceniała to, co każdy imigrant może ofiarować z korzyścią dla dobra całej wspólnoty. W tym kontekście Stolica Apostolska ponawia swoje zaangażowanie w dziedzinie ekumenicznej i międzyreligijnej, aby budować szczery i lojalny dialog, który doceniając szczególny charakter i tożsamość właściwą każdemu, będzie sprzyjał harmonijnemu współistnieniu wszystkich członków społeczeństwa³⁰.

Po południu 24.03.2016 r. (w Wielki Czwartek) papież odprawił mszę św. Wieczery Pańskiej w ośrodku dla uchodźców ubiegających się o azyl (CARA) w Castelnuovo di Porto. Przebywały w nim 892 osoby, głównie młode, pochodzące z 26 krajów, w większości muzułmanie. Podczas mszy św. papież dokonał obrzędu umycia nóg jedenaścioru z nich – czterem katolikom z Nigerii, trzem prawosławnym Koptyjkom z Etiopii, jednemu wyznawcy hinduizmu, trzem muzułmanom: z Syrii, Pakistanu i Mali oraz włoskiej katoliczce pracującej w ośrodku. W wygłoszonej homilii papież podkreślił:

[...] z jednej strony Jezus obmywa nogi, podczas gdy Judasz sprzedaje Jezusa za pieniądze; a z drugiej strony wy, my, wszyscy razem, różne religie, różne kultury, ale dzieci³¹ tego samego Ojca, bracia, podczas gdy tamci nieszczęśnicy kupują broń, aby niszczyć braterstwo. Dzisiaj, w tej chwili, kiedy uczynię ten sam gest co Jezus, obmycia stóp wam dwunastu, my wszyscy czynimy gest braterstwa i wszyscy mówimy: „Jesteśmy różni, jesteśmy odmienni, różne są nasze kultury i religie, ale jesteśmy braćmi i chcemy żyć w pokoju”. I to jest gest, który ja czynię w stosunku do was. Każdy z nas ma za sobą jakąś historię, każdy z was ma za sobą jakąś historię – wiele krzyży, wiele cierpienia, ale ma także otwarte serce, które pragnie braterstwa. Niech każdy w języku swojej religii modli się do Pana, aby to braterstwo zarażało świat, aby nie zabijano brata za 30 srebrników, aby zawsze panowały braterstwo i dobroć. Oby tak było³².

Z okazji 35. rocznicy powstania Ośrodka Astalli w Rzymie, papież skierował przesłanie wideo (19.04.2016 r.), w którym zwracając się do uchodźców, wolontariuszy, pracowników i przyjaciół Ośrodka Astalii podkreślił: „każdy z was może być mostem, który łączy dalekie ludy, który umożliwia spotkanie między różnymi

³⁰ Idem, „Osoba w centrum polityki migracyjnej”, *OR* 2 (2016): 12-17.

³¹ Zob. Sylwia Górzna, *Dzieci Abrahama. Dialog Kościoła katolickiego z islamem i judaizmem w Polsce w okresie pontyfikatu Jana Pawła II (1978-2005)*, (Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, 2013).

³² Papież Franciszek, „Świat braci różnych kultur, religii i tradycji”, *OR* 3-4 (2016): 8-9.

kulturami i religiami, drogą do odkrycia na nowo naszego wspólnego człowieczeństwa”³³.

Dnia 6.0.5.2016 r. w Sali Królewskiej Pałacu Apostolskiego władze Akwizgranu, wręczyły papieżowi Międzynarodową Nagrodę Karola Wielkiego 2016 roku. Przemówienie papieskie z tej okazji oscylowało wokół: ojców założycieli Europy, jej korzeni, tożsamości europejskiej, która jest i zawsze była tożsamością wielokulturową, kultury dialogu, potrzeby przejścia od gospodarki pieniężnej do ekonomii społecznej. Papież konstatawał:

Czas uczy nas, że nie wystarczy tylko integracja geograficzna ludzi – wyzwaniem jest silna integracja kulturowa. [...] Oblicze Europy nie wyróżnia się w istocie przez przeciwstawianie się innym, ale tym, że wpisane są w nie cechy różnych kultur i piękno przewycięzania zamknięć³⁴.

W dniach 18-20.09.2016 r. odbywało się w Asyżu spotkanie poświęcone modlitwie w intencji pokoju z udziałem przedstawicieli Kościołów i Wspólnot chrześcijańskich oraz religii świata pod hasłem: „Pragnienie pokoju. Religie i kultury w dialogu”³⁵. Zorganizowały je rzymska Wspólnota św. Idziego, rodzina franciszkańska i diecezja asyjska 30 lat po pierwszym Dniu Modlitwy o Pokój, który odbył się z woli Jana Pawła II. W spotkaniu uczestniczyło ok. 500 zwierzchników religijnych i przedstawicieli rządów z całego świata, sześciu laureatów Pokojowej Nagrody Nobla oraz grupa uchodźców³⁶. Podczas porannej mszy św. w Domu św. Marty (20.09.) papież zaapelował: „Nie możemy zatykać uszu na krzyk bólu tych naszych braci i siostr, którzy cierpią z powodu wojny”³⁷.

W dniach 21-22.02.2017 r. odbywało się w Rzymie VI Międzynarodowe Forum „Migracje i pokój” na temat: „Integracja i rozwój – od reakcji do działania”, które zorganizowały Dykasteria ds. Integralnego Rozwoju Człowieka, Scalibrini International Migration Network (SIMN) misjonarzy św. Karola Boromeusza i Fundacja Konrada Adenauera³⁸. Dnia 21.02. papież przyjął w Sali Klementyńskiej Pałacu Apostolskiego uczestników Forum, a w wygłoszonym przemówieniu nawiązał do aktualnych wyzwań, jakimi są współczesne ruchy migracyjne i budowanie pokoju. Wyraził zaniepokojenie przymusowym charakterem wielu współczesnych fal migracyjnych, ukazując wspólną odpowiedź na te wyzwanie, która mogłaby być osnuta na czterech czasownikach: 1) *przyjmować* – potrzeba zmiany postawy, celem przewyciężenia obojętności i lęku; 2) *chronić* – migranci, uchodźcy i przesiedleńcy stają się bardziej narażeni na wykorzystywanie, na nadużycia i przemoc; 3) *pracować* – potrzeba promocji integralnego rozwoju ludzkiego migrantów, uchodźców i przesiedleńców; 4) *integrować*, ponieważ:

³³ Idem, „Nie można godzić się na obojętność”, *OR* 5 (2016): 29-30.

³⁴ Idem, „Co się z tobą stało, Europo?”, *OR* 5 (2016): 30-34.

³⁵ „Papież Franciszek w Asyżu z okazji XXX Światowego Dnia Modlitwy o Pokój 20 września 2016 r.”, *OR* 10 (2016): 36.

³⁶ Ibidem; zob. Sylvia Górzna, „Kontekst polityczny dialogu Jana Pawła II z judaizmem i islamem na świecie”, W *Current issues of society and politics*, red. Tatiana Tökölyová, Arkadiusz Modrzejewski (Tbilisi: Europe Our House Press, 2012), 160-163.

³⁷ Papież Franciszek, „Hańba wojny”, *OR* 10 (2016): 37.

³⁸ Idem, „Przyjmować, chronić, promować i integrować”, *OR* 3-4 (2017): 20.

Integracja, która nie jest ani asymilacją, ani wcielaniem, jest procesem dwukierunkowym, który opiera się zasadniczo na wzajemnym uznawaniu bogactwa kulturowego drugiej osoby: nie jest to zrównywanie jednej kultury do drugiej, ani też izolowanie się jednych i drugich, czemu towarzyszy niebezpieczeństwo równie szkodliwego, jak i groźnego „tworzenia gett”. Gdy chodzi o osoby przybywające, od których wymaga się, by nie zamykały się na kulturę i tradycje kraju, który je przyjmuje, i szanowały przede wszystkim jego prawa, nie należy absolutnie zaniedbywać rodzinnego aspektu procesu integracji; w związku z tym czuję się w obowiązku potwierdzić potrzebę, na którą wielokrotnie wskazywało Magisterium, takich polityk, które by sprzyjały i dawały pierwszeństwo łączeniu rodzin³⁹.

Dnia 24.03.2017 r. papież przyjął w Sali Królewskiej Pałacu Apostolskiego szefów państw i rządów krajów członkowskich Unii Europejskiej. Przybyli oni do Rzymu na uroczyste obchody 60. rocznicy Traktatów Rzymskich – dwóch umów międzynarodowych, podpisanych dnia 25.03.1957 r. przez Francję, RFN, Włochy, Belgię, Holandię i Luksemburg. Pierwsza ustanawiała Europejską Wspólnotę Gospodarczą, a druga – Europejską Wspólnotę Energii Atomowej. Podczas audiencji papież wygłosił przemówienie, w którym ukazał m.in.: krwawe lata II wojny światowej; ojców założycieli; elementy tożsamości europejskiej; wartości chrześcijańskie, do których nawiązywał w swoim nauczaniu Jan Paweł II, tj.: godność osoby ludzkiej, przywiązanie do sprawiedliwości i wolności, pracowitość, duch inicjatywy, miłość rodzinna, szacunek do życia, tolerancja, pragnienie współpracy i pokoju; zadanie rządzących, do których należy „rozeznawanie dróg nadziei”:

Europa *odnajduje nadzieję*, gdy człowiek jest ośrodkiem i sercem jej instytucji; [...] Europa *odnajduje nadzieję* w solidarności, która jest również najskuteczniejszym antidotum na współczesne populizmy; [...] Europa *odnajduje nadzieję*, kiedy nie zamyka się w lęku, fałszywych zabezpieczeniach. Wręcz jej historia jest silnie naznaczona przez spotkania z innymi narodami i kulturami; [...] Europa *odnajduje nadzieję*, gdy inwestuje w rozwój i pokój; Europa *odnajduje nadzieję*, gdy otwiera się na przyszłość⁴⁰.

Podróże apostołskie

Dnia 22.07.2013 r. papież wyruszył z rzymskiego lotniska Fiumicino w swą pierwszą zagraniczną podróż apostołską. Udał się do Brazylii (22-29.07.), aby w Rio de Janeiro uczestniczyć w XXVIII Światowym Dniu Młodzieży, którego temat brzmiał: „Idźcie i nauczajcie wszystkie narody” (por. Mt 28, 19)⁴¹. Dnia 25.07. udał się do jednej z fawel w Rio de Janeiro, Varginhy, gdzie mieszka ok. 3 tys. osób, która powstała w latach 40. XX w. na terenie byłego wysypiska śmieci. Mieszkańcy pochodzący z całej Brazylii zbudowali sobie tu „domki na palach”, bez kanalizacji, asfaltowanych ulic i energii elektrycznej⁴². W swoim przemówieniu papież podkreślił, że trzeba położyć kres tak wielu niesprawiedliwościom społecznym,

³⁹ Ibidem, 20-21.

⁴⁰ Idem, „Solidarność lekarstwem na populizm”, *OR* 3-4 (2017): 30-34.

⁴¹ Zob. idem, „Okno, przez które wchodzi przyszłość”, *OR* 8-9 (2013): 4-5.

⁴² Idem, „Nikogo nie wolno odrzucać”, *OR* 8-9 (2013): 6.

[...] to nie kultura egoizmu, indywidualizmu, która często panuje w naszym społeczeństwie, buduje świat bardziej ludzki, i do niego prowadzi; nie to nie kultura, ale kultura solidarności; kultura solidarności polega na tym, by w drugim człowieku widzieć nie konkurenta lub numer, ale brata. Wszyscy jesteśmy braćmi! [...] Nikt nie może być odrzucony! Pamiętajmy o tym zawsze: tylko wtedy, gdy jesteśmy zdolni do dzielenia się, wzbogacamy się naprawdę⁴³.

Dnia 27.07. papież spotkał się z Radą i członkami Konferencji Episkopatu Brazylii. Wygłosił przemówienie poświęcone misji Kościoła w Brazylii. Nawiązał do procesu globalizacji i intensywnej urbanizacji, ukazując ich pozytywne i negatywne skutki. Powiedział, że:

Wiele osób zafascynowały ich możliwości, i jest w nich rzeczywiście coś pozytywnego, jak na przykład zmniejszenie odległości, zbliżenie się do siebie osób i kultur, upowszechnienie informacji i usług. Z drugiej strony jednak wielu ludzi doświadczyło ich negatywnych skutków, nie zdając sobie sprawy z tego, że wpływają one na ich wizję człowieka i świata, powodując większą dezorientację i pustkę, której nie potrafią wytłumaczyć. Skutkami tymi są między innymi: zamieszanie co do sensu życia, dezintegracja osoby, utrata poczucia przynależności do jakiegoś „gniazda”, brak głębokich więzi i miejsca⁴⁴.

Dnia 24.05.2014 r. w homilii podczas mszy św. na Stadionie Międzynarodowym w Ammanie (przy okazji podróży apostołskiej do Ziemi Świętej w dniach 24-26.05.2014 r.) papież prosił Ducha Świętego,

[...] aby *przygotował* nasze serca na spotkanie z braćmi niezależnie od różnic idei, języka, kultury, religii; by *namaścił* całą naszą istotę olejem swego miłosierdzia, leczącym rany błędów, nieporozumień i sporów; o łaskę, aby nas *posyłał* z pokorą i łagodnością na trudne, ale owocne drogi dążenia do pokoju⁴⁵.

W przemówieniu podczas spotkania z władzami palestyńskimi w Betlejem (25.05.) papież nawiązał do dramatycznych konsekwencji przedłużającego się konfliktu na Bliskim Wschodzie. Wezwał do zwiększenia wysiłków i inicjatyw mających na celu stworzenie warunków trwałego pokoju, poszanowania prawa do wolności religijnej. Dodał, że

Poszanowanie tego fundamentalnego prawa człowieka jest w istocie jednym z nieodzownych warunków pokoju, braterstwa i zgody. Mówi to światu, że konieczne i możliwe jest znalezienie między różnymi kulturami i religiami dobrego porozumienia. Świadczy także, że ważnych rzeczy, które są nam wspólne, jest wiele i że możliwe jest znalezienie sposobu współistnienia pokojowego, uporządkowanego i spokojnego, w duchu akceptacji różnic i radości z tego, że jesteśmy braćmi jako dzieci jednego Boga⁴⁶.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Idem, „Duszpasterstwo to realizowanie macierzyństwa Kościoła”, *OR* 10 (2013): 19-24; zob. Hanna Mamzer, „The role of Trust in Multicultural World”, W *Intercultural Dialog on Trust*, red. Hanna Mamzer, Krystyna Zamiara (Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 2010), 7-10.

⁴⁵ Papież Franciszek, „Duch przygotowuje, namaszcza i posyła”, *OR* 6 (2014): 6-7.

⁴⁶ Idem, „Pora zdobyć się na odwagę w służbie dobra”, *OR* 6 (2014): 9-10; zob. Sylwia Górzna, *Poszanowanie praw człowieka warunkiem pokoju między narodami i religiami w nauczaniu Ja-*

Podróż apostolska papieża do Turcji odbyła się w dniach 28-30.11.2014 roku. Podczas spotkania z prezydentem i przedstawicielami władz państwowych (28.11) papież mówił o znaczeniu Turcji, która stanowi naturalny pomost między dwoma kontynentami, jak również między różnymi kulturami. Uwypuklił znaczenie dialogu międzykulturowego i międzyreligijnego dla osiągnięcia pokoju i zrównoważonego rozwoju, „aby wyeliminować wszelkie formy fundamentalizmu i terroryzmu, które poważnie upokarzają godność wszystkich ludzi oraz traktują religię instrumentalnie”⁴⁷.

Dnia 6.06.2015 r. papież odbył jednodniową podróż apostolską do Sarajewa. Podczas spotkania z przedstawicielami władz państwowych i episkopatu, z niektórymi zwierzchnikami religijnymi oraz z członkami korpusu dyplomatycznego w pałacu prezydenckim papież nawiązał do konfliktu zbrojnego minionego wieku na Bałkanach⁴⁸, historycznej wizyty Jana Pawła II z 1997 r. do Sarajewa. Konstatował, że:

Potrzebujemy komunikować się ze sobą, odkrywać bogactwa każdego z nas, a także umacniać to, co nas łączy, oraz patrzeć na różnice jako na szansę rozwoju w szacunku dla wszystkich. Konieczny jest cierpliwy i ufny dialog, aby osoby, rodziny i wspólnoty mogły przekazywać wartości swojej kultury i przyjmować dobro pochodzące z doświadczeń innych⁴⁹.

Podczas spotkania ze zwierzchnikami różnych religii i wyznań chrześcijańskich w Bośni i Hercegowinie, w międzynarodowym ośrodku studenckim prowadzonym przez franciszkanów, papież uwypuklił rolę lokalnej Rady ds. Dialogu Międzyreligijnego ustanowionej w 1997 r., która zrzesza muzułmanów, chrześcijan i żydów. Podkreślił:

Wasza działalność jest bardzo cenna w tym regionie, a szczególnie w Sarajewie, będącym skrzyżowaniem ludów i kultur, gdzie różnorodność, stanowiąca z jednej strony wielkie bogactwo, które umożliwiło rozwój społeczny, kulturalny i duchowy tego regionu, z drugiej strony stała się motywem bolesnych podziałów i krwawych wojen⁵⁰.

W dniach 8-13.07.2015 r. papież odbył podróż apostolską do Boliwii i Paragwaju. Dnia 8.07. przybył do La Paz. Podczas ceremonii powitalnej z udziałem boliwijskich władz państwowych i kościelnych, która odbyła się na międzynarodowym lotnisku El Alto, przemówienia wygłosili prezydent Evo Morales i papież, który podkreślił, że:

[...] jest to przede wszystkim ziemia pobłogosławiona ludami, z ich zróżnicowaniem kulturowym i etnicznym, stanowiącym wielkie bogactwo i nieustanne wezwanie do wzajemnego szacunku i dialogu między rdzennymi ludami mieszkającymi tu od ty-

na Pawła II, *W Religia, kultura i edukacja w świetle zagrożeń współczesnego świata*, red. Helena Czakowska, Mariusz Kuciński (Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, 2014), 41-59.

⁴⁷ Papież Franciszek, „Wierzący zjednoczeni przeciwko fanatyzmowi i fundamentalizmowi”, *O* 12 (2014): 22-23.

⁴⁸ Zob. Sylwia Górzna, red., *Jan Paweł II wobec konfliktu zbrojnego na Bałkanach*, (Kraków: Wydawnictwo Unum, 2016); Sylwia Górzna, *Zaangażowanie Jana Pawła II w rozwiązanie konfliktu zbrojnego na Bałkanach* (Kraków: Wydawnictwo Unum, 2016).

⁴⁹ Papież Franciszek, „Postawmy na nadzieję”, *OR* 6 (2015): 9.

⁵⁰ Idem, „Ten kraj może stać się przesłaniem”, *OR* 6 (2015): 14-15.

sieć lat a współczesną rdzenną ludnością. [...] Na tej ziemi i w tym ludzie silnie zakorzeniło się przesłanie Ewangelii, które na przestrzeni lat inspirowało wspólne życie, przyczyniając się do rozwoju narodu i kształtując kulturę⁵¹.

Dnia 11.07. papież spotkał się z przedstawicielami paragwajskiego społeczeństwa obywatelskiego w Asunción. Pytania dotyczące m.in. zagadnień społecznych, gospodarczych, kulturalnych i kościelnych zadawali papieżowi młody katolik, dwóch rdzennych mieszkańców kraju, rolniczka, przedsiębiorczyni i minister planowania przestrzennego. W swoim przemówieniu papież odniósł się do dialogu międzykulturowego. Konstatował, że:

Autentyczne kultury nigdy nie są zamknięte w sobie, umierają – ale są powołane do spotykania się z innymi kulturami i do tworzenia czegoś nowego. Gdy poznajemy historię, spotykamy tysiącletnie kultury, których już nie ma, przestały istnieć z różnych powodów, ale jednym z nich jest zamknięcie się w sobie. Bez tego zasadniczego założenia, bez tej podstawy braterstwa bardzo trudno będzie rozpocząć dialog. Jeśli uważa się, że są osoby, kultury czy sytuacje drugiej, trzeciej, czwartej kategorii, to z pewnością pójdzie źle, bo po prostu brakuje minimum – uznania godności drugiej osoby. Bo nie ma kategorii trzeciej, drugiej czy czwartej, wszyscy mamy taką samą godność⁵².

W przemówieniu podczas czuwania modlitewnego z młodzieżą na *Campus Misericordiae* w Brzegach (dnia 30.07.2016 r. z okazji XXXI Światowych Dni Młodzieży w Krakowie, które odbyły się w dniach 27-31.07.) papież przypomniał, że:

Pochodzimy z różnych stron świata, z różnych kontynentów, krajów, języków, kultur i narodów. Jesteśmy „dziećmi” narodów, między którymi być może dochodzi do sporów z powodu różnych konfliktów, a wręcz są w stanie wojny. Przybywamy też z krajów, które mogą żyć w „pokoju”, które są wolne od konfliktów wojennych, gdzie wiele rzeczy bolesnych, które dzieją się na świecie, to tylko wiadomości i doniesienia prasowe. [...] Nasza odpowiedź na ten świat w stanie wojny ma imię: nazywa się przyjaźń, nazywa się braterstwo, nazywa się komunia, nazywa się rodzina. Świętujemy fakt, że pochodzimy z różnych kultur i łączymy się, żeby się modlić⁵³.

Rozważania papieskie i inne teksty

Wywiad-rzeka pt. *W niebie i na ziemi*⁵⁴, który z przyszłym papieżem przeprowadził naczelny rabin Buenos Aires Abraham Skórka, świadczy o jego otwartości na innych. Kard. J.M. Bergoglio zauważa, że:

Dialog rodzi się z szacunku dla drugiej osoby, z przekonania, że ma ona coś wartościowego do powiedzenia. Oznacza, że w sercu rezerwujemy miejsce dla reprezentowanego przez nią punktu widzenia, dla formułowanych przez nią opinii i propozycji.

⁵¹ Idem, „Na rzecz integralnego rozwoju narodu”, *OR* 9 (2015): 6.

⁵² Idem, „Społeczeństwo bardziej ludzkie jest możliwe”, *OR* 9 (2015): 31-35.

⁵³ Idem, „*Nic nie usprawiedliwia przelewu bratniej krwi*”, *OR* 7-8 (2016): 25-27; zob. Sylvia Górzna, „Młodzież w Krakowie”, *W sercu i na ustach* 7 (2016): 6-7.

⁵⁴ Zob. Jorge Mario Bergoglio, Abraham Skórka, *W niebie i na ziemi*, tłum. Marta Szafrńska-Brandt (Kraków: Wydawnictwo Znak, 2013).

Postawą charakterystyczną dla dialogu jest serdeczna akceptacja, nie zaś potępienie z góry. Aby rozmawiać, trzeba umieć rozebrać mury obronne, otworzyć drzwi domu i zaferować ludzką serdeczność⁵⁵.

W rozważaniu przed modlitwą Anioł Pański (1.09.2013 r.) papież zwrócił się ze szczególnym apelem o pokój, płynącym z głębi jego serca. Przypomniął, że „to nie kultura starcia, nie kultura konfliktu buduje współżycie w narodach i między narodami, ale ta: kultura spotkania, kultura dialogu; ta jest drogą do pokoju⁵⁶.

Rozważanie papieskie przed modlitwą Anioł Pański z 4.01.2015 r. oscyloowało wokół pokoju i wojny, obchodów Światowego Dnia Pokoju. Papież powiedział:

Myślę o konfliktach, które nadal wykrwawiają nazbyt wiele regionów planety, o napięciach w rodzinach i wspólnotach – a w iluż rodzinach, w ilu wspólnotach, również parafialnych, jest wojna! – także o gwałtownych konfliktach w naszych miastach i w naszych krajach między grupami o różnym pochodzeniu kulturowym, etnicznym i religijnym. Musimy się przekonać, pomimo wszelkich przemawiających przeciw temu pozorom, że zgoda jest zawsze możliwa, na każdym poziomie i w każdej sytuacji. Nie ma przyszłości bez postanowień i planów pokoju! Nie ma przyszłości bez pokoju!⁵⁷

W katechezie podczas audiencji generalnej pt. „Troszczmy się o siebie nawzajem i o świat stworzony” (28.10.2015 r.) papież nawiązał do dokumentu Soboru Watykańskiego Drugiego – Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* (28.10.1965 r.), która rozpoczęła proces reorientacji Kościoła wobec wyznawców różnych religii m.in. islamu i judaizmu. Przypomnił niektóre stwierdzenia w niej zawarte m.in., że postrzega się w niej: „religie jako poszukiwanie Boga lub Absolutu – w różnych grupach etnicznych i kulturach” (por. nr 1 *Nostra aetate*)⁵⁸.

Podsumowanie

Reasumując należy podkreślić, że papież Franciszek nieustannie wzywa do budowania kultury solidarności, spotkania, dialogu, gościnności, miłosierdzia, a przestrzega przed kulturą odrzucania, egoizmu, zderzenia. Docenia znaczenie dialogu międzykulturowego i międzyreligijnego, które stanowią konieczny warunek pokoju, zrównoważonego rozwoju, wyzwania dla współczesności. Z dokumentów papieskich, przemówień i wypowiedzi można wysunąć następujące wnioski: prowadzenie dialogu nie oznacza rezygnacji z własnej tożsamości, umacnia to, co nas łączy i patrzy na różnice jako na szansę rozwoju, uznając godność drugiej osoby; dialog jest ważny dla dojrzewania, dzięki niemu człowiek może wzrastać; nasza kultura straciła zdolność dostrzegania obecności Boga, nie można budować mostów, jeśli zapomina się o Bogu; należy przezwyciężać uprzedzenia, nietolerancję, fobie, a religia nie

⁵⁵ Ibidem, 12; zob. José Manuel Cervera Gragera, „Dialogue and Reason Against Fanaticism and Radicalism”, *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics & Culture* 21, 4 (2016): 65-96.

⁵⁶ Papież Franciszek, „Nigdy więcej wojny! Chcemy żyć w pokoju!”, *OR* 10 (2013): 5.

⁵⁷ Idem, „Bez pokoju nie ma przyszłości!”, *OR* 1 (2015): 22.

⁵⁸ Idem, „Troszczmy się o siebie nawzajem i o świat stworzony”, *OR* 11 (2015): 37-39; zob. Sylwia Górzna, „Polityczny oddźwięk Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate*”, *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne* 1 (2015): 191-203.

może być traktowana instrumentalnie; Kościół od zawsze był nastawiony na dialog międzykulturowy, docenia teologów promujących ten rodzaj dialogu; zadaniem Kościoła jest ewangelizacja kultur, ale również kultury człowieka; nie da się odseparować dialogu międzykulturowego od dialogu międzyreligijnego, istotne jest ich zintensyfikowanie, zwłaszcza w środowisku wielokulturowym; ważne są spotkania na temat religijnego wymiaru dialogu międzykulturowego; migracja stanowi poważne wyzwanie kulturowe, osnute na: 1) przyjmowaniu, 2) chronieniu, 3) pracowaniu i 4) integrowaniu; globalizacja ma pozytywne, jak również negatywne skutki; poszanowanie praw człowieka stanowi warunek pokoju; wyzwanie stanowi silna integracja kulturowa; należy cenić wielkie wartości zainspirowane przez chrześcijaństwo.

Bibliografia

- Bergoglio, Jorge Mario, Skórka Abraham, *W niebie i na ziemi*. Tłum. Marta Szafrąńska-Brandt. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2013.
- Cervera Gragera, José Manuel. „Dialogue and Reason Against Fanaticism and Radicalism”. *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics & Culture* 21 4 (2016): 65-69.
- „Czas nadziei i odnowy. Wywiad z Adolfem Perezem Esquivelem po spotkaniu z Papieżem Franciszkiem”. *OR* 5 (2013): 52-53.
- D’Sa, Francis X. Interreligiöse und Interkulturelle Verständigung: Hermeneutische Überlegungen. *Zeitschrift für Missionwissenschaft und Religionswissenschaft* 96 (2011): 165-175.
- Górzna, Sylwia. „Aspekty ekonomiczne, kulturowe i etyczne globalizacji w nauczaniu papieża Jana Pawła II”. W *Idea wielokulturowości jako wyzwanie. Dyskurs religijny, kulturowy i społeczny*, red. Helena Czakowska, Mariusz Kuciński, 25-42. Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, 2015.
- Górzna, Sylwia. „Catholic fundamentalism”. W *Current problems of politics*, red. Arkadiusz Modrzejewski, Tatiana Tökölyová, 92-107. Tbilisi: Europe Our House Press, 2013.
- Górzna, Sylwia. „Dialog z islamem w ujęciu Josepha Ratzingera – Benedykta XVI”. W *Pogranicza historia – socjologia – teologia*, red. Janusz Chyła, Przemysław Zientkowski, Krzysztof Krzemiński, 105-125. Łeba: Fundacja Instytut Balticum, 2014.
- Górzna, Sylwia. *Dzieci Abrahama. Dialog Kościoła katolickiego z islamem i judaizmem w Polsce w okresie pontyfikatu Jana Pawła II (1978-2005)*. Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, 2013.
- Górzna, Sylwia. „Intercultural Dialogue in the Teaching of Pope Benedict XVI”. *Philosophy Study* 7 7 (2017): 373-384.
- Górzna, Sylwia. „Kontekst polityczny dialogu Jana Pawła II z judaizmem i islamem na świecie”. W *Current issues of society and politics*, red. Tatiana Tökölyová, Arkadiusz Modrzejewski. 159-172. Tbilisi: Europe Our House Press, 2012.
- Górzna, Sylwia. „Młodzież w Krakowie”. *W sercu i na ustach* 7 (2016): 6-7.
- Górzna, Sylwia. „Polityczny oddźwięk Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich Nostra aetate”. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne* 1 (2015): 191-203.
- Górzna, Sylwia. „Polityczny wymiar Papieskiej Rady ds. Dialogu Międzyreligijnego”. *Nurt SVD* 2 (2012): 44-60.
- Górzna, Sylwia. „Poszanowanie praw człowieka warunkiem pokoju między narodami i religiami w nauczaniu Jana Pawła II”. W *Religia, kultura i edukacja w świetle za-*

- groźń współczesnego świata*, red. Helena Czakowska, Mariusz Kuciński, 41-59. Bydgoszcz: Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, 2014.
- Górzna, Sylwia. „The political dimension of interreligious dialogue during the pontificate of John Paul II”. *Spoleczeństwo i Polityka* 4 (2013): 143-155.
- Górzna, Sylwia. *Zaangażowanie Jana Pawła II w rozwiązanie konfliktu zbrojnego na Bałkanach*. Kraków: Wydawnictwo Unum, 2016.
- Górzna, Sylwia, red. *Jan Paweł II wobec konfliktu zbrojnego na Bałkanach*, wybór i wstęp Sylwia Górzna, Kraków: Wydawnictwo Unum, 2016.
- Górzna, Sylwia, red. *Jan Paweł II wobec obecności islamu i muzułmanów w krajach Unii Europejskiej*. Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, 2015.
- „Jorge Mario Bergoglio”. *OR* 5 (2013): 4-5.
- Mamzer, Hanna. „The role of Trust in Multicultural World”. W *Intercultural Dialog on Trust*, red. Hanna Mamzer, Krystyna Zamiara, 7-20. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 2010.
- Michałowska, Grażyna. „Ochrona różnorodności kulturowej na forum organizacji międzynarodowych”. W *Kultura w stosunkach międzynarodowych*, t. 2, red. nauk. Grażyna Michałowska, Justyna Nakonieczna, Hanna Schreiber, 101-122. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2014.
- Napiórkowski, Stanisław Celestyn. „Chrześcijaństwo a dialog kultur – dziś i jutro”. W *Tradycje różnorodności kulturowej i religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. Jerzy Kłoczowski, Sławomir Łukasiewicz. 75-100. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2003.
- Papież Franciszek. „Adhortacja apostołska Ewangelii gaudium”. Data dostępu 1.10.2017, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/adhortacje/ewangelii_24112013.html.
- Papież Franciszek. „Apokalipsa, która nie nastąpi”. *OR* 11 (2013): 29.
- Papież Franciszek. „Bez pokoju nie ma przyszłości!” *OR* 1 (2015): 22.
- Papież Franciszek. „Budowanie pokoju wiąże się z uznaniem prawa do wolności religijnej”. *OR* 1 (2014): 31-32.
- Papież Franciszek. „Co się z tobą stało, Europo?” *OR* 5 (2016): 30-34.
- Papież Franciszek. „Duch przygotowuje, namaszcza i posyła”. *OR* 6 (2014): 6-7.
- Papież Franciszek. „Duszpasterstwo to realizowanie macierzyństwa Kościoła”. *OR* 10 (2013): 19-24.
- Papież Franciszek. „Działajcie na rzecz budowania pokoju”. *OR* 5 (2013): 25-27.
- Papież Franciszek. *Encyklika Lumen fidei do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych i do wszystkich świeckich o wierze*. Kraków: Wydawnictwo M, 2013.
- Papież Franciszek. „Hańba wojny”. *OR* 10 (2016): 37.
- Papież Franciszek. „Kobiety ucieleśniają czułe oblicze Boga”. *OR* 3-4 (2015): 21-22.
- Papież Franciszek. „Kościół misyjny świadkiem miłosierdzia”. *OR* 6 (2016): 4-6.
- Papież Franciszek. „Królestwo Boże jest prawdziwą odnową”. *OR* 8-9 (2013): 47.
- Papież Franciszek. „List poświęcony zaangażowaniu wiernych świeckich w życie publiczne”. *OR* 5 (2016): 4-6.
- Papież Franciszek. „Między godnością i transcendencją”. *OR* 12 (2014): 9-13.
- Papież Franciszek. „Migranci i uchodźcy: ku lepszemu światu”. *OR* 11 (2013): 4-6.
- Papież Franciszek. „Misericordia et misera. List apostołski na zakończenie Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia”. *OR* 12 (2016): 4-12.
- Papież Franciszek. „Misja należy do «gramatyki» wiary”. *OR* 6 (2015): 4-6.
- Papież Franciszek. „Na rzecz integralnego rozwoju narodu”. *OR* 9 (2015): 6-7.
- Papież Franciszek. „Nic nie usprawiedliwia przelewu bratniej krwi”. *OR* 7-8 (2016): 25-27.
- Papież Franciszek. „Nie ma pokoju bez dialogu”. *OR* 10 (2013): 46.

- Papież Franciszek. „Nie można godzić się na obojętność”. *OR* 5 (2016): 29-30.
- Papież Franciszek. „Nigdy więcej wojny! Chcemy żyć w pokoju!” *OR* 10 (2013): 5.
- Papież Franciszek. „Nikogo nie wolno odrzucać”. *OR* 8-9 (2013): 6-7.
- Papież Franciszek. „Okno, przez które wchodzi przyszłość”. *OR* 8-9 (2013): 4-5.
- Papież Franciszek. „Ozędzie na Światowy Dzień Misyjny 2013 r.”. *OR* 10 (2013): 10-12.
- Papież Franciszek. „Osoba w centrum polityki migracyjnej”. *OR* 2 (2016): 12-17.
- Papież Franciszek. „Pamięć, odwaga, utopia”. *OR* 12 (2014): 14-17.
- Papież Franciszek. „Pora zdobyć się na odwagę w służbie dobra”. *OR* 6 (2014): 9-10.
- Papież Franciszek. „Postawmy na nadzieję”. *OR* 6 (2015): 9-10.
- Papież Franciszek. „Przekaz w służbie kultury spotkania”. *OR* 2 (2014): 6-8.
- Papież Franciszek. „Przyjmować, chronić, promować i integrować”. *OR* 3-4 (2017): 20-23.
- Papież Franciszek. „Solidarność lekarstwem na populizm”. *OR* 3-4 (2017): 30-34.
- Papież Franciszek. „Społeczeństwo bardziej ludzkie jest możliwe”. *OR* 9 (2015): 31-35.
- Papież Franciszek. „Szopka mówi o pokoju i odrzuceniu”. *OR* 2 (2015): 44-48.
- Papież Franciszek. „Świat braci różnych kultur, religii i tradycji”. *OR* 3-4 (2016): 8-9.
- Papież Franciszek. „Ten kraj może stać się przesłaniem”. *OR* 6 (2015): 14-15.
- Papież Franciszek. „Troszczmy się o siebie nawzajem i o świat stworzony”. *OR* 11 (2015): 37-39.
- „Papież Franciszek w Asyżu z okazji XXX Światowego Dnia Modlitwy o Pokój 20 września 2016 r.”. *OR* 10 (2016): 36.
- Papież Franciszek. „Wierzący zjednoczeni przeciwko fanatyzmowi i fundamentalizmowi”. *OR* 12 (2014): 22-23.
- Papież Franciszek. „Ziemia, mieszkanie i praca prawami wszystkich”. *OR* 11 (2014): 44-48.
- „Papież po zamachu w Paryżu”. *OR* 1 (2015): 66.
- Pellitero, Ramiro. „El Catecismo de la Iglesia Católica en la evangelización. The Catechism of the Catholic Church in Evangelisation”. *Scripta Theologica* 46 (2014): 481-502.
- „Szczęście to nie kawa rozpuszczalna. Giulio Brotti rozmawia z Zygmuntem Baumanem”. Tłum. Katarzyna Pawłowska-Salińska. *Gazeta Wyborcza* 251 (2013): 21.
- Taylor, Bron, Gretel Van Wieren, Bernard Zaleha. „The Greening of Religion Hypothesis (Part Two): Assessing the Data from Lynn White, Jr., to Pope Francis”. *Journal for the Study of Religion, Nature and Culture* 10, 3 (2016): 306-378.

Summary

INTERCULTURAL DIALOGUE FROM THE POINT OF VIEW OF POPE FRANCIS

This paper is devoted to intercultural dialogue in the teaching of Pope Francis (pontificate from 2013). It presents pontifical documents, statements, speeches, homilies, and reflections dedicated to this issue as well as the conclusions resulting from them. The aim of the paper is to prove that intercultural dialogue is tightly connected to interreligious dialogue. They are the foundation of the future, can greatly contribute to the propagation of peace.

Key words: *pope Francis, culture, intercultural dialogue, interreligious dialogue*